

tä, ilmeistä ja tilannesidonnaisista seikoista, hänen on paljon helpompi motivoida itsensä olemaan tarkkana kieltä kirjoittaessaan.

Puhe- ja kirjakielen vertailu tarjoaa herkkuisia mahdollisuuksia myös sanastolliseen tarkasteluun: oppilaille on palkitsevaa oivaltaa esimerkiksi se, miksi puhekielessä voidaan käyttää huoletta homonyymeja (*ritsa, nappula, siisti*), mutta miksi ne kirjoitetussa kielessä tuottavat usein hankaluuksia. Samoin esimerkiksi konjunktioiden käytön vertailu puhe- ja kirjakielessä opettaa itse konjunktioiden lisäksi paljon

kielen toiminnasta. Tällaisten seikkojen oivaltaminen lienee monin verroin arvokkaampaa kuin pelkkien termien oppiminen.

Rohkenen väittää, että äidinkieli on koulun oppiaineista uuden oppimiskäsityksen soveltamisessa pisimmällä: onhan kielen tutkiminen ja tuottaminen sekä sen eri funktioiden hahmottaminen juuri sellaista syväoppimista, tajua, johon nykyinen oppimiskäsitys tähtää. ■

MERVI MURTO
Nummitie 26 A, 00760 Helsinki

PROTOTYYPPISESTÄ SUBJEKTISTA JA LAUSETYYPEISTÄ

Kielioppityöryhmä, jonka tehtävänä oli pohtia koulun kieliopin opetuksen sisältöjä ja yhteyksiä tieteellisiin kielioppeihin, on äskettäin julkaissut mietintönsä (seuraavassa lyhenne KM). Se on muotoiltu osaksi uudistuvasta koulusta käytävää keskustelua, joka sivuaa myös ulkomaalaisopetusta. Äidinkielisille tarkoitettu kielioppi poikkeaa luonnollisesti monessa suhteessa toiskielisten kieltä opettelevien kieliopista. Taivutus on opittava, kieliopin on oltava normatiivinen eikä väljä ja avoin: sen on esitettävä selkeästi sekä muodot että niiden systematiikka (ks. Schot-Saikku 1994). Silti ulkomaalaisopetuksen kielioppi ei saa olla yhtä kuin suomen morfologian käsikirja. Tarkoitukseni on pohtia subjektin käsitteilyä, jota varten KM ottaa käyttöön käsitteen *prototyyppinen subjekti*. Mietintö johdattelee yleiseen kielitieteeseen painopisteensä

puhuttu kieli ja sen viimeaikainen tutkimus. Ote on haastava: »Jos tekstiin ulottuva pedagoginen kielioppi nähdään retoristen mahdollisuuksien aukaisijana eikä vain virheratsian apuvälineenä, se voi osaltaan alentaa kynnystä puhutusta kirjoitettuun kieleen ja poistaa kirjoituskramppia, joka on osa suomalaista ahdistusta.» (KM s. 145.) Antinormatiivinen, sääntöjä vieroksuva, suvaitseva, kommunikaatiopainotteinen ja neuvotteleva ote on nykyään keskustelun aiheena myös vieraan kielen didaktiikassa. Otsikko (luvussa 4.3.) »Pedagoginen ydin-kielioppi prototyyppien perusteella» tekee kuitenkin ainakin suomea ulkomaalaisille opettavan mielteliääksi. Prototyyppi (prototyyppinen lause, subjekti, objekti jne.) perustuu mietinnön mukaan siihen kognitiivisen psykologian oivallukseen, että ihmillisen havainnon ja ajattelun kategoriat

ovat rajoiltaan epämääräisiä. Tämä pätee mietinnön mukaan myös kieliopin kategorioihin. Aluksi tarkastelen prototyypin käsitettä lähemmin.

PROTOTYYPPI

Prototyypiajattelu oli esillä 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa (esim. Karlsson 1983). Semantiikan tutkimuksessa se on vahvistanut psykolingvististä suuntausta, jossa kognitiivinen psykologia näyttelee tärkeitä osaa. KM käyttää prototyyppi-käsitettä joskus myös sen alkuperäisessä merkityksessä 'ensimmäinen kappale; malli', esim. »passiivin p- ja k-prototyypeistä» (s. 166, termejä käyttänyt Shore 1986). Prototyyppi on kuitenkin yleisemmin käytössä terminä, joka viittaa monijäsenisiin kategorioihin. Esikuvana ovat biologiassa käytetyt luokat, esim. *lintu*, *kala*, *hyönteinen* ja *hämähäkki*. Jokainen näistä kategorioista sisältää alalajeja ja ne taas yksilöitä. Jokaisella yksilöllä on joukko tuntomerkkejä, joita kutsutaan myös piirteiksi tai ominaisuuksiksi. Konkreettinen olio saa paikan abstrahoitujen tuntomerkkien ja niiden arvottamisen perusteella. Tuntomerkit muodostavat piirrekimppuja; lajiin tai kategoriaan kuuluminen edellyttää kaikille yhteisiä välttämättömiä ominaisuuksia. Lajit ja lajinsisäiset yksilöt asettuvat järjestykseen sen perusteella, kuinka paljon niillä on määritelmän mukaisia tuntomerkkejä. Joskus kuuluminen ratkaisee tietty välttämätön piirre. Tämän perusteella on erotettu toisistaan kategoriat hyönteinen (*Insecta*) ja hämähäkki (*Araneae*), mutta luokkaan lintu (*Aves*) on laskettu kuuluvaksi myös strutsi ja pingviini, sillä ei katsota tarkoituksenmukaiseksi perustaa kategorioita, joissa on vain yksi jäsen. Jako kategorioihin perustuu sovittuihin, yksiselitteisesti määriteltyihin periaatteisiin, jotka ovat asiantuntijoiden vastuulla. Vallitsee siis selvä työnjako tieteen ja

käytännön välillä, tietysti myös biologin ja maallikon kielenkäytössä. Kyse on eri taasoista todellisuuden jäsentämisessä.

Semantiikka tutkii merkitystä, myös sitä, kuinka biologinen todellisuus edustuu ei-biologin mielikuvissa. *Prototyyppejä* käytetään merkitsemään 'kategorian tyypillisintä ja luonteenomaisinta edustajaa'. Linnusta puhuessamme on mielessämme kuva oliosta, joka on siinä varpusen ja pääskysen välimailla olematta kuitenkaan minäkään tuntemiemme olioiden tarkka jäljennös. Tosiolioista kuten linnuista siirryttiin semantiikassa tutkimaan, mitä mielikuvia herättävät abstraktit käsitteet. Prototyyppi-tutkimus otti käyttöön kyselyn, jolla tiedusteltiin koehenkilöiden mielipiteitä. Coleman ja Kay (1981) esim. tutkivat, mitä ihmiset ymmärtävät *valehtelemisellä*. Koehenkilöille annettiin kahdeksan kertomusta, joissa kuvattiin totuuden kiertämistä eri tavoin. Heitä pyydettiin ratkaisemaan, oliko kyseessä valehtelu vai ei. Vastaukset asettuivat tiettyyn järjestykseen täydestä yksimielisyydestä yhä suurempaan hajontaan. Coleman ja Kay päättelivät siitä, mitä *valehtelemisellä* prototyyppisesti tarkoitetaan.

Jos vertaamme tätä tutkimusta biologiin kategorioihin, ero on huomattava. Pääero lienee se, että semanttisen tutkimuksen yleispätevyys on huomattavasti alhaisempi. Se riippuu koehenkilöryhmän koostumuksesta, jossa on otettava huomioon ikä, sosiaalinen ryhmä, asenne tutkimukseen, mahdolliset emotionaaliset tekijät yms. Tilastollinen analyysi jättää epävarmaksi, mitkä tekijät vaikuttavat koehenkilöiden johtopäätöksiin. Testi saattaa vahvistaa tutkijoiden hypoteesin siitä, mihin järjestykseen piirteet tai ominaisuudet (edellä: kertomukset) asettuvat. Yleensä voidaan päätellä, että entiteetin (edellä: tietty tapa kiertää totuutta) esiintymisen frekvenssi korreloi voimakkaasti siitä annettujen arviointien kanssa, mutta tällaista tulosta voi tuskin

nimittää käänteentekeväksi.

Kolmas esimerkkini on kieliopin kategoriaista. Karlsson (1983) on soveltanut prototyypiajattelua suomen subjektin käsittelyyn. Hän esittää sen ominaisuuksista seuraavan hierarkian (s. 585–586):

- (i) morfologisesti nominatiivimuotoinen
- (ii) aiheuttaa verbikongruenssin
- (iii) on verbin edellä
- (iv) ei muutu partitiiviksi kiellossa
- (v) semanttinen rooli = agentti
- (vi) definiittinen
- (vii) referentti eksistentiaalisesti pre-supponoitu
- (viii) referentti tunnettu kontekstista

Jos prototyypistä subjektia merkitään 0:lla, voidaan vähemmän prototyyppiset merkitä poikkeamana siitä seuraavasti:

- (1)
- a. Minä ostin auton. 0
- b. Auto ei ole kadulla. -1
- c. Autoa ei ole kadulla. -2
- d. Autoja ei ole kadulla. -3
- e. Kadulla ei ole autoja. -4

»Vähiten prototyyppinen» subjekti 1e muistuttaa kaikissa suhteissa objektia (2):

- (2) Minä en ostanut autoja.

Tämä prototyypiajattelu on ilmeisesti lähempänä semanttista analyysia, koska kyseessä eivät ole tosioliot vaan termit, jotka annetaan tietystä ympäristössä esiintyville lauseen konstituenteille. Karlsson ei kuitenkaan perusta arviointiaan kyselyyn, vaan asiantuntijoiden käymään keskusteluun: siinä suhteessa analyysi muistuttaa biologista luokitusta. Myös KM ottaa lauseen prototyyppiksi sen, mistä ollaan pitkälti yhtä mieltä, eli aktiivisen toimintalauseen (s. 148, vrt. 1a):

»Prototyypisessä suomen kielen lauseessa TEKIJÄN ilmaisema lauseke on syntaktiselta rooliltaan subjekti. Se on muodoltaan nominatiivi ja se sijaitsee predikaatin edessä.» (S. 155.)

Prototyypiajattelu lähtee tiukkojen määritelmien suhteellisuudesta. Sen haittana on epäselvyys siitä, mitä implikoidaan mutta jätetään selittämättä. Otan tästä kuvitteellisen esimerkin. Olettakaamme, että suomen kielen *sananvapaudelle* annetaan seuraavat vaihtoehdot:

- A saa vapaasti sanoa, mitä ajattelee
- B saa vapaasti valita, onko samaa vai eri mieltä presidentin kanssa
- C saa vapaasti sanoa kotonaan, mitä ajattelee
- D saa vapaasti ajatella, mitä haluaa

Nyt voidaan sopia, että määritelmien vaihtoehtoa A, joka on vallitsevin, kutsutaan »prototyypiseksi sananvapaudeksi». Muut vaihtoehdot jätetään huomiotta. Mutta ulkopuoliset ja tilannetta tuntemattomat saattavat esittää kiperiä kysymyksiä. He eivät tyydy helppoon ratkaisuun näin tärkeässä asiassa, vaan haluavat tietää kaikki vaihtoehdot. Ehkäpä he epäilevät, että Suomessa on mielipidevankeja ja että heidän rangaistustaan kutsutaan mahdollisesti »vähiten prototyypiseksi sananvapaudeksi» — hierarkian loppupäässä on aina ilmiöitä, jotka osittain menevät päällekkäin tai ovat samanlaisia kuin jonkin muun kategorian ilmiöt (vrt. esimerkit 1e ja 2).

Toisin sanoen: ulkomaalaisopetuksessa puhe »prototyypisestä subjektista» implikoi, että on olemassa »vähemmän prototyypisiä subjekteja». Kieltä osaamattomalle prototyypiajattelu ei käy yksioikoisesti. Se saattaa olla opettajalle hyödyksi, jos se opettaa häntä kyseenalaistamaan kieliopin näennäiset varmuudet. Opiskelijalle

olkoon subjekti vain subjekti, muuten se tuottaa pelkkää hämmennystä.

Toiseksi: subjekti ei ole olio eikä ominaisuus, vaan sovittu kieliopillinen termi. Sen tarkoitus on koota tietyt kielessä esiintyvät säännönmukaisuudet yhteen ja antaa osviittaa tulevalle käytölle. »Prototyypinen subjekti» kyseenalaistaa koko kategorian samaan tapaan kuin edellä »prototyypinen sananvapaus» tämän termin käytön: mitä ilmiöitä se kattaa?

Prototyypijattelun tarkoituksena on ilmeisesti vapauttaa energiaa toisarvoisten detaljien pohdiskelusta pääasioihin ja olenaiseen. Tähän näkemykseen on nimenomaan ulkomaalaisopetuksessa yhdyttävä. Prototyypin kautta päädyimme suomen kieliopin ikuisuuskyseeseen eli subjektin käsittelyyn. Sekä teorian muodostuksessa että vallankin opetuksessa olisi syytä pitää mielessä ns. Occamin partaveitsi:

Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem

vapaasti suomentaen: Termejä tulee käyttää vähin mahdollinen määrä.

SUBJEKTI JA LAUSETYYPI

Karlsson (ks. edellä) analysoi subjektia eksistentiaalilauseen perspektiivistä, ongelmana partitiivi subjektin sijana. KM toteaa, että subjekti on hankala käsite, jos siihen sisältyy hyvin monenlaisia tapauksia, ja mainitsee seuraavat esimerkit:

- (3)
- Liisa ui.
 - Liisalla on uimarengas.
 - Järven pohjassa näkyy kaloja.
 - Minun tekee mieleni uida.

»Kaikissa kielissä ei subjekti yksinkertaisesti ole rakenteen kannalta pakolli-

nen; suomessa ei ole mm. muodollista subjektia kuten vaikkapa englannissa (*Sataa – It rains*). Kielitiede voi auttaa vapautumaan jäykistä asenteista; esim. on vaikea perustella, että nominatiivisubjektin rinnalla ei voitaisi puhua myös genetiivisubjektista (Liisa ui, Liisa haluaa uida, Liisan täytyy uida).» (KM s. 146–147.)

Genetiivisubjekti tulee esille myös tyyppien A–C (ks. alla 4) välttämättömystransformaatioissa (s. 159) sekä yksipersonaisen verbin yhteydessä (s. 162). Partitiivisubjekti mainitaan eksistentiaalilauseiden kohdalla (s. 159, 204). »Vähemmän prototyypisiä» subjekteja ovat KM:n mukaan ilmeisesti nolla-, genetiivi- ja partitiivisubjektit. Tärkeä oivallus sisältyy siihen käsitykseen, että subjektin sija on kiinteästi sidoksissa lauseen rakenteeseen. Subjektia tulee siis tarkastella lausetyypeittäin. Seuraavassa pohdin ensin lausetyypejä teorian kannalta ja palaan sitten subjektin käsittelyyn opetuksessa. Nimitys »peruslausetyypit» on kuitenkin pleonasmi; yksinkertainen termi lausetyyppi tai peruslause ajaa saman asian.

LAUSETYYPEISTÄ

KM käyttää perustana Hakulisen ja Karlssonin (1979) lausetyypejä. Se esittää (s. 158) seuraavat tyypit, joista alla annetaan vain yksi esimerkki kustakin:

- (4)
- subjektialkuiset
A. transitiiivilause	Isä pesee autoa.
B. intransitiivilause	Äiti on kaupassa.
C. predikatiivilause	Pojat ovat hyviä pelaajia.

- subjektittomat
D. tilalause	On kylmä.
E. kokijalause	Selkäni pakottaa.

- adverbiaalilauseet
 F. eksistentiaalilause Pihalla on autoja.
 G. omistuslause Minulla on punainen auto.
 H. tuloslause Tutkimuksesta tuli susi.

Lausetyyppiä on pohtinut myös Vähämäki (1987, 1994), viimeksi englantilaisessa suomen oppikirjassaan (1994: 337–342). Hänkin on lähtenyt Hakulisen ja Karlssonin tyypeistä. Alla mainitaan vastaava KM-lausetyyppi suluissa; esimerkki annetaan vain Vähämäen uusista tyypeistä. Tässä yhteydessä en kiinnitä huomiota notaatioon ja siinä käytettyihin symboleihin (tästä ks. Schot-Saikkku 1993); se on formalisointia koskeva ongelma, joka ansaitsee oman tarkastelunsa.

- (5)
 1. Nominative subject sentences
 1.1. Intransitive sentences (B)
 1.2. Transitive sentences (A)
 1.3. Equative sentences (C)
 2. Existential sentences
 2.1. Locative existentials (F)
 2.2. Possessive existentials (G)
 2.3. Part-whole existentials
Pöydässä on pitkät jalat.
 3. Impersonal – Experiencer sentences
 3.1.1. Necessive sentences
Auringon täytyy nousta.
 3.1.2. State sentences (D)
 3.2.1. Experiencer sentences, partitive (E)
 3.2.2. Experiencer sentences, genitive or adessive
Minun/minulla on kylmä.

Tyyppijako on siis pitkälti samanlainen; Vähämäki lisää kiinteän omistuksen (2.3.) ja nesessiivilauseet (3.1.) uusina tyypeinä.

Lausetyyppiä esiteltäessä olisi mielestäni päähuomio kiinnitettävä rakenteeseen. Tähän liittyen pitäisi karttaa lausetyyppien luonnehdintaa semanttisin termein. Suggestiivinen termi kuten *kokijalause* hämmentää

kieliopillisesti koulumatonta: miksi vain E on »oikea vastaus», jos kokemusta voi ilmaista eri tavoin? (Suluissa ovat vain KM-tyypit.)

- (6)
 (E) Selkäni särkee.
 (F) Minulla on paha selkäsärky.
 (C) Selkäni on kipeä.
 (B) Selkäni on tullut kipeäksi.
 Selkäni on kipeytynyt.
 (A) Olen saanut pahan selkäsärryn.

Toiskielisten kohdalla on myös se hankaluus, että termi joudutaan kääntämään suomesta. Se tulkitaan oman kielen pohjalta, jossa termillä saattaa olla suomesta poikkeava merkitys. Toiskielistä hämmentää edelleen se, että yhteen tyyppiin sijoitetaan muodoltaan erilaisia konstituentteja (esim. (5) 3.1 ja 3.2.).

Suomen lauseiden tyypityksessä muodostaa ilmeisesti pullonkaulan eksistentiaalilauseeksi kutsuttu rakenne. Kolme ensimmäistä lausetyyppiä eroavat toisistaan viimeisen konstituentin perusteella. »Eksistentiaalilause» taas sisältää saman rakenteen, jolle annetaan eri merkityksiä kuten 'omistus' (G; 2.2.) tai 'osa-kokonaisuus' (2.3.).

Olisikohan eksistentiaalilauseeseen tarkertuminen se »jäykkä asenne», joka estää peruslauseiden hahmottamista? Sitä voi pitää prototyyppinä, joka on vallannut koko kategorian. Olisi siis palattava takaisin juurille ja tarkasteltava koko kategoriaa kuten biologi kriittisin silmin. Mikä on se yhteinen välttämätön piirre, joka yhdistää kaikki kategorian lauseet? Tällöin asettuvat strutsit ja pingviinitkin samaan kategoriaan, niille ei tarvitse perustaa esim. yksinäistä »kokijalauseen» luokkaa. Seuraavassa hahmottelen tyyppijakoa, joka on abstrahoitu yhdestä piirteestä, lauseenalkuisen nominilausekkeen sijasta. Suluissa mainitaan KM:n ja Vähämäen vastaavat tyypit.

▷

ABSTRAKTIT LAUSETYYPIT

Lauseen määrittelyn ilmaukseksi, jossa täytyy olla finiittiverbi (samoin esim. KM s. 148). Lauseessa on periaatteessa kolme konstituenttia; edellisestä johtuu, että verbinetinen ja -jälkeinen konstituentti voidaan määrätapauksissa poistaa. Peruslause voidaan merkitä seuraavasti:

NP + V + X

Kaikille lauseille yhteinen tunnusmerkki on, että nominilausekkeen sija on kiinteä ja että viimeinen konstituentti voi vaihdella (X).

Lauseenalkuisen nominilausekkeen sija määrää myös verbin muodon (konfiguraatio). Yhdessä ne määräävät X:n valinnan. Lauseet voidaan jakaa kahteen kategoriaan:

(7)

NP nominatiivi: nominatiivikehyks

- V seuraa persoonassa ja luvussa;
- jos NP = \emptyset , niin persoona ilmenee verbistä
- X voi olla NP kaikissa sijoissa, AP tai PP(A–C, 1.1.–1.3.); tai ei-finiittinen verbimuoto; tai \emptyset
- V voi esiintyä passiivissa

NP ei-nominatiivi: obliivikehyks

- V on yksikön kolmannessa persoonassa, ei kongruenssia
- jos NP = \emptyset , merkitys geneerinen/passiivinen; passiivi ei ole mahdollinen

1. NP genetiivi (nessessiivilauseet (3.1.1.); *on hyvä/syytä* -tyyppi)

2. NP lokatiivi

a. sijan merkitys abstrakti

X = NP/AP nominatiivi/partitiivi
adessiivi/inessiivi = omistus

(G; 2.2. + 2.3.);

elatiivi = muutos (H); mutta lisäksi:

ablatiivi *Häneltä kuoli vaimo.*

illatiivi *Puuhun tuli lehdet.*

allatiivi *Minulle kävi huonosti.*

b. sijan merkitys konkreettinen; alussa paitsi NP myös PP tai adverbiaali

X = NP nominatiivi/partitiivi =
esittelylause (F; 2.1.)

3. NP partitiivi

X = \emptyset = fyysinen/psyykkinen
tila (E; 3.2.1.)

4. NP = \emptyset = sääilauseet (D, 3.1.2.);
myös tyyppi V *Harmittaa*.

Obliivikehyks on nominatiivikehyksen johdannainen: konstituenttien järjestys on vaihtunut ilmaisemaan toista näkökulmaa tilanteeseen. Selvimmin se käy esille partitiivikehyksestä (*Se asia harmittaa minua – Minua harmittaa se asia – Minua harmittaa*). Lokatiivikehyksessä lauseenalkuisuus esittää konkreettisen paikan tilanteen lähtökohtana (teemana). Lauseenalkuisena paikka voi saada abstraktin merkityksen (8e, 8f):

(8)

- Auto on kadulla.
- Autot ovat kadulla.
- Kadulla on auto.
- Kadulla on autoja.
- Kadulla on nimi.
- Minulla on auto.

Selvästi on tämän oivaltanut esim. Lyons (1977: 480):

»Granted that we can have sentences whose characteristic function is to ascribe properties to places, it is natural to speculate about the possibility of there being sentences, in any or all languages, whose function it is to ascribe entities to places. Is it possible, in other words, to treat an entity's being in a place as a property of that place, rather than treating the location of an entity as a property of the entity in question?»

Suomen kielen kohdalla voi kysymykseen vastata ilman muuta myöntävästi. Univer-

saalista mahdollisuudesta on suomessa tul-
lut jopa konventio eli lausetyyppi.

»SUBJEKTIN SIJANVAIHTELU» VAI »SIJASUBJEKTI»?

»Subjektin sijanvaihtelu» on käsite, jolla voi hätkähdyttää ulkomaiset lingvistit tai tuottaa opiskelijoille päänvaivaa: indoeurooppalaisten kielten puhujille se rinnastuu suunnilleen »nelikulmaiseen ympyrään». Opetuksessa ei yleensä myöskään käy teoreettinen »verbinetisen nominaalilausekkeen sija», jonka käyttö soveltuu kielen alkeet osaaville pääaineopiskelijoille tai siten teoreettiseen esitykseen tottuneille esim. yleisen kielitieteen opiskelijoille. Ongelma voidaan kiertää esittämällä lause kokonaisilmauksena, jossa lausetyyppi määrää sijat, »lauserektiona» kuten verbin rektio. Lauseenjäseniä ei silloin tarvitse määrittellä subjektiksi, objektiksi tai adverbialiksi (ks. myös Nuutinen 1994: 29). Esim. jos *omistaja* ilmoitetaan adessiivilla/inessiivillä, on *omistus* nominatiivissa tai partitiivissa.

Termeillä »genetiivisubjekti» ja »partitiivisubjekti» on se mahdollinen haitta, että ne rinnastuvat syntaktisen asemansa puolesta abstraktisti käytettyihin lokatiivihin (*minulla on auto, minusta tulee professori*; vrt. myös 3a, b, d). »Sijasubjektien» määrä uhkaa siis paisua. Tässä lienee parasta soveltaa samaa ratkaisua, joka on tehty objektin (rakastan *häntä*, pidän *hänestä*, rakastun *häneen*) ja predikatiivin (se on *suuri*, se näyttää *suurelta*, se pysyy *suurena*, se tulee *suureksi*) sijan määrittelyssä: se on rajattu formaalisesti eikä semanttisesti. Ei puhuta »elatiiviojektista» tai »ablatiivipredikatiivista», vaan sija selitetään verbin rektiona. Täten päädyn loppujen loppuksi lähelle KM:n esittämää kantaa, nimittäin nyrkkisääntöön, että subjektin sija on vain nominatiivi (edellä: nominatiivikehyks). Obliikvikehyksen verbinetinen sija kuuluu

lausetyyppiin (lauserektio eikä »genetiivisubjekti») eikä verbinjälkeisten nominilausekkeiden syntaktista roolia kannata ainakaan opetuksessa sen kummemmin yksilöidä.

»Partitiivisubjektista» ei kuitenkaan päästä näin helposti eroon:

(9)

- a. Vieraat tulevat.
- b. Vieraita tulee.
- c. Tulee vieraita.

Tosiasia on, että nominatiivi ja partitiivi kuvaavat samaa tarkoitetta, jota ensimmäisessä tapauksessa (9a) nimitetään subjektiksi. Kaikki lauseet (9) voivat määrähdoin viitata jopa täsmälleen samaan vierasjoukkoon. Kyseessä ovat vivahde-erot saman entiteetin identiteetin kuvauksessa. Olisiko syytä miettiä, onko juuri entiteetin identiteettiä ilmaisevat nominatiivi, genetiivi ja partitiivi kuvattu kieliopissa adekvaatilla tavalla? Jätän akkusatiivin huomiotta; onneksi KM on poistanut termihirviöt »n-akkusatiivi» (= genetiivi) ja »0-akkusatiivi» (= nominatiivi).

Nimitykset »kieliopillinen» versus »semanttinen sija» eivät ole tyydyttäviä, kuten KM useaan otteeseen korostaa. Lokatiivit ovat »kieliopillisia» obliikvikehyksessä, genetiivi ilmaisee myös omistusta, partitiivin vaihtelu nominatiivin ja genetiivin kanssa tulkitaan semanttisesti. Nuutinen huomauttaa, että kieliopillisena terminä partitiivi on onneton: se ohjaa lähes väistämättä ajatukset jonkin osaan, mikä hämmentää oppijaa, sillä partitiivi merkitsee yleensä aivan jotain muuta. Hänen mielestään partitiivi voisi olla vaikka »yleissija» (1994:30) tai jokin muu sen yleiseen luonteeseen liittyvä. Myös nominatiivin ja genetiivin vaihtelu partitiivin kanssa objektin sijoina on yleisluontoista, systemaattista entiteetin identiteetin eli ominaislaadun ilmaisu. Voitaisiko kaikki kolme esittää yleissijoina, joista nominatiivi olisi ensimmäinen,

▷

genetiivi toinen ja partitiivi kolmas? Tällä tavoin välttyttäisiin joka tapauksessa ainakin liialta semanttiselta leimaamiselta, joka ei tee oikeutta näiden sijojen neutraalille automatisoituneelle käytölle: nominatiivi on subjektin sija, genetiivi subjektin sija lauseenvastikkeissa ja pääsanana sija postpositioiden yhteydessä, partitiivi esim. luku-sanojen yhteydessä ja kielteisen objektin sijana.

Loppukaneettina asian ulkopuolelta en malta olla puuttumatta hierarkian hännillä olevien sijojen raskaaseen diskriminointiin. Ei riitä, että abessiivi-, instruktiivi- ja komitatiiviparkoihin on lyöty leima »marginaaliset sijat»; Vähämäki kääntää sen englanniksi termillä *all but obsolete cases* (1994: 314). Taannoin maan päälehti otsikoi ensimmäisellä uutissivullaan *SUOMI ELEITTÄ EUROOPPAAN*, abessiivi kausniesti nominatiivin ja illatiivin välissä. En usko, että ainoallakaan lukijalla oli vaikeuksia ymmärtää tätä »marginaalista» sijaa. Alhainen frekvenssi jossain tekstinäytteessä ei välttämättä merkitse, että sana tai johdos olisi menettänyt produktiivisuutensa. Jostain syystä ainakin minun oppilaani ilahuttavat näistä »kanssa- ja ilman-olon» ilmaisuista. Niissä taitaa olla ulkomaalaiselle tyyliä, esteettistä nautintoa, mitä ei pitäisi väheksyä opiskelun pontimena. Nyt siirtyvät jo essiivi ja translatiivikin marginaaliin sijoihin (KM kaavio s. 207, luettelo frekvenssistä s. 208) ja leimautuvat »vähemmän tärkeiksi». Ei ole yhdentekevää, millä termillä sija esitellään. Hyvää tarkoitettava opettaja saattaa jopa hankaloittaa oppimisprosessia tuputtamalla käsitystä siitä, mitä kannattaa oppia, mitä ei. Kyllä opiskelija ymmärtää, jos potentiaalia sanotaan käytettävän kohteliaassa tai virallisessa kielessä. Kaikissa kielissä on ylätyylisiä rekistereitä. Oppimista helpottavat jäsentyneet kentät (esine – tausta, sääntö – poikkeus, neutraali – affektiivinen yms.), kun taas

muotojen latistaminen pitkäksi tasapaksuksi ketjuksi ei kannusta oppimista. Jos opiskelija alkaa käyttää marginaalisia sijoja, se osoittaa, että hänen on jostain syystä ollut helppo oppia ne. Vaikeimmaksi oppia on kokemukseni mukaan osoittautunut tavalisin aines, ne »tuntomerkitsemät» ilmaisut, joihin liittyy odottamattoman paljon konventioita. Niitä ei ole tähän asti juuri kirjattu kielioppiin. Äidinkielisille tarkoitettu »pedagoginen kielioppi» antaa toivottavasti vauhtia sellaiselle »pedagogiselle kieliopille», joka auttaa toiskielisiä opiskelijoita ymmärtämään suomen vivahteita kaikissa rekistereissä. ■

PÄIVI SCHOT-SAIKKU
*Universiteit van Amsterdam,
Skandinavistiek, afd. Fins,
Spuistraat 210 1012 VT, Amsterdam*

LÄHTEET

- COLEMAN, L. – KAY, P. 1981: Prototype semantics: The English verb *lie*. – *Language* 57 s. 26–44.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARLSSON, FRED 1983: Prototypes as models for linguistic structure. Papers from the 7th Scandinavian Conference of Linguistics I–II s. 583–601. Publications No. 10, Department of General Linguistics, University of Helsinki.
- KM = Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriö, Painatuskeskus, Helsinki 1994.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics 1–2*. Cambridge University Press, Cambridge.
- NUUTINEN, OLLI 1994: Hetkisen pituus ja muita kirjoituksia kielestä. Tietolipas 128. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- SHORE, SUSANNA 1986: Onko suomessa passiivia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SCHOT-SAIKKU, PÄIVI 1993: What makes Finnish different? Remarks on a sentence type theory of Finnish. – Anders Holmberg & Urpo Nikanne (toim.), Case and other functional categories in Finnish syntax s. 207–224. Mouton de Gruyter, Berlin.
- 1994: Taivutuksen mallintamisesta ulkomaalaisopetuksessa. – Virittäjä 98 s. 248–257.
- VÄHÄMÄKI, BÖRJE 1987: On defining basic sentences in Finnish. – Fennistica 9 s. 174–188. Åbo Akademi, Turku.
- 1994: Mastering Finnish. Hippocrene Master Series, New York.

NORMI, REKISTERI JA S2-OPETUS

Olkoonpa kielenopetus minkäläistä hyvänsä, sitä ohjaavat aina kohdekieliset normit. Perinteinen suomen opetus toisena kielenä¹ on käyttänyt lähes yksinomaan vain muutaman suomen kielen rekisterin normeja, so. kirjakielen ja huolitellun yleispuhekielen. Se on oikeastaan luonnollista, koska S2-opetus on seurailututkimuksen jalanjalkia, ja tutkimuksessakin kielen kirjoitetut variantit olivat kauan etusijalla puhuttuihin nähden (vrt. Kress ja Hodge 1979: 10; Tiittula 1992: 51). Lingvistinen tutkimus on jo vähitellen siirtänyt painopisteensä puhuttuun kieleen. Opetus on kuitenkin vielä aika voimakkaasti kirjakielen normiston pauloissa (ks. esim. Silfverberg 1993: 251–252; Lepämaa 1993), vaikka keskustelua eri rekisterien merkityksestä onkin käyty (ks. esim. Storhammar 1994, Lauranto ym. 1993, Nuolijärvi 1994).

Mm. Silfverbergin (1993) näkemyksen mukaan hyvän kielitaidon perusta on kirjakielen hallinta. Vasta sitten, kun kirjakielen rakenteet hallitaan, voidaan alkaa opetella

puhekieltä. Mihin tämä käsitys mahtaa perustua? Mikä estää arki- ja kirjakielisten ilmausten ja rekistereiden rinnakkaisen esittelyn jo heti alusta alkaen?

Näkemyks, joka on ollut vallalla S2-opetuksessa, heijastelee sitä puristista opetustetta, joka on hallinnut myös äidinkielen opetusta: kirjakieli on hyvää kieltä, arkipuhe huonoa. Toinen tämän näkemyksen haittapuoli on se, että kieli lukuisine erilaisine rekistereineen kategorisoituu liiaksi: ei ole olemassa vain kahta toisistaan erillistä rekisteriä, puhekielistä ja kirjakielistä. On pikemminkin kysymys jatkumosta, jonka toista ääripäätä edustaa kirjakieli normeineen ja toista arkinen puhekieli omine normeineen. Tämän kielellisen variaation esille tuominen on yksi opetuksen tehtävistä: alusta asti oppijan on ymmärrettävä useita kielellisiä rekistereitä tullakseen toimeen jokapäiväisissä viestintätilanteissa.

Kirjoitettua kieltä opitaan pitkälti tiedostettujen normien avulla, ja varmasti sen vuoksi kirjoitettua kieltä on pidetty parem-

¹ Perinteisellä opetuksella viitataan lähinnä niihin oppikirjoihin, jotka suomi toisena kielenä -alalla ovat tähän mennessä ilmestyneet.

